

VƏLİYEV ELXAN
Bakı Dövlət Universitetinin "Beynəlxalq
münasibətlər" kafedrasının aspirantı
E-mail: e.valiyev@mail.ru

BÖYÜK DÖVLƏTLƏR VƏ ONLARIN MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİK KONSEPSİYALARI (ABŞ VƏ RF-NİN TİMSALINDA)

Açar sözlər: Milli təhlükəsizlik, terrorla mübarizə, ABŞ, RF

Ключевые слова: Национальная безопасность, борьба с террором, США, РФ

Key words: National security, antiterrorism, U.S.A., Russia

Milli təhlükəsizlik siyasətinin hazırlanması və məqsədə müvafiq şəkildə icrası hər bir dövlətin qarşısında dayanan bir hədəfdir. Qloballaşma prosesləri isə milli təhlükəsizlik doktrinaları və konsepsiyalarının hazırlanmasına bir qədər də diqqət yetirməyə vadar edir. Qloballaşma prosesinin gedişində dövlətlərin imkan və vasitələri də dəyişir. Hər bir dövlət milli təhlükəsizlik siyasətini öz imkanlarına uyğunlaşdırır.

Qərb dövlətləri və Avrasiyanın digər ölkələri arasında milli təhlükəsizlik siyasətində oxşar xüsusiyyətlər olsa da fərqli məqamlar da çoxdur. Bu şərtlərin formalaşmasına tarixi inkişaf da təsir etmişdir. Milli maraqlara təhlükə anlayışının necə qavranılması da önəmli məsələdir. Bəziləri yanlış olaraq milli maraqlara təhlükə dedikdə yalnız toqquşmalar, kataklizmlər və müharibələr ehtimalını göz altına alırlar. Əslində isə bu sıraya başqa vacib amillər də daxildir - texnoloji, sosial-iqtisadi və mədəni gerilik, dəyərlər sisteminin itirilməsi, cəmiyyətin informasiya məkanının kənar ideoloji təsirlərə məruz qalması və s. Bütün bunlar milli təhlükəsizliyi xarici təcavüzdən heç də az təhdid etmir və dolayısıyla daha ağır nəticələrə gətirib çıxarmaq gücündədir. Məsələn, sovet dövründə Azərbaycan obyektiv səbəblərə görə yüksək inkişaflı Qərb ölkələrindən texnoloji və sosial-iqtisadi tərəqqi baxımından çox geri qalırdı [1].

Milli təhlükəsizlik konsepsiyası Qərb ölkələrinin ehtiyaclarını ödəmək üçün və onların xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq yaradılmışdır. Qərb dövlətləri qüclü iqtisadiyyata və böyük dövlət-imperiya ənənələrinə malikdirlər. 2- ci dünya müharibəsindən sonra Təhlükəsizlik Birliyi yaradan Qərbi şərq-qərb qarşıdurmasından kənarında heç bir hücum təhlükəsi gözləməirdi. Bu birliyin yaradılmasının bir səbəbi Sovet təhlükəsi idisə, digər səbəbi Avropa dövlətləri arasında daha bir müharibənin yolverilməz olması qənaəti idi. Bu baxımdan milli təhlükəsizlik konsepsiyası mənşə etibarını ilə müdafiə konsepsiyasıdır. Bu konsepsiya sovet ideologiyasının həmləsinə qarşı siyasi və iqtisadi sisteminin cavabı idi. Sovet təhlükəsi tək hərbi təhlükə deyil sistemli həmlə idi. Bu hücum qarşı dünyasının zəif cəhətlərindən, məsələn kolonial sistemdən, sosial bərabərsizlikdən istifadə edərək qarşı sivilizasiyasını məğlub etmək məqsədi daşıyırdı. Yəni bu qarşı yaradılmış konsepsiya həm də konkret beynəlxalq şəraitə hesablanmış idi [3].

ABŞ-ın bir dünya nəhəngi kimi milli təhlükəsizlik siyasəti də maraqlı doğurur. Milli Təhlükəsizlik Strategiyasını xarici siyasəti ilə bağlayan Amerika zahirən dünya dövlətlərinin demokratikləşməsinə öz milli təhlükəsizliyinin ilk şərti olaraq görür. Milli Təhlükəsizlik baxımından təməl məqsədə çatıla bilinməsinə də ancaq ölkədəki fərqli generasiyaların ortaq işləriylə mümkün ola biləyini ifadə edir.

Amerika öz milli təhlükəsizliyi üçün mart 2006-cı ildə nəşr olunan Milli Təhlükəsizlik Strategiyası Hesabatında prioritetləri isə bu şəkildə təyin edir:

1. Temel insan haqqlarını müdafiə etmək.

2. Qlobal terrorizmə qarşı müttəfiqlərini gücləndirmək və hər hansı bir terror hücumuna qarşı istər Amerikani istərsə də dostlarını qorumaq.

3. Regional problemlərin həllində digər ölkələrlə ortaq işlər görmək.

4. Kimyavi və nüvə silahları ilə (weapons of mass destruction) düşmənlərin Amerikanı, müttəfiqlərini və dostlarını təhdid etmələrinə icazə verməmək.

5. Ticari sahədə global iqtisadi inkişafı təmin etmək və bu mövzuda yeni bir çağ açmaq.

6. Demokratikləşməni dünyə səviyyəsində daha geniş sahələrə yaymaq.

7. Qlobal güclərin yeni mərkəzləriylə ortaq fəaliyyətlər üçün yeni zəminlər meydana gətirmək.

8. Amerikan milli təhlükəsizlik fəaliyyətini innovasiya etmək.

9. Qlobalizasiyaya qarşı çıxanlara da mane olmaq [4].

Lakin bu göstərilənlər ABŞ-in yalnız zahirdə bəlli etdiyi milli təhlükəsizlik məqamlarıdır. Əslində isə ABŞ dünyada baş verənlərdən öz maraqlarına uyğun istifadə etməyə çalışmışdır. 11 sentyabr hadisəsindən sonra ABŞ terrora qarşı savaş elan etməklə mövqeyini müəyyənləşdirdi. Bu çərçivədə ABŞ, əvvəlcə, Əfqanıstanı, İraqı və yenidən Əfqanıstanı işğal etməyə başladı. Bununla da rəsmi Vaşinqton terrora qarşı elan etdiyi global savaşın çərçivəsini həm coğrafi, həm də diplomatik mənada hər keçən il daha da genişləndirdi. Buşun prezidentliyi dövründə terrorla mübarizə konsepsiyası sanki “ikiqütblü baxış”, yəni “ya bizimləsiniz, ya da əks tərəfdəsiniz” şəklində müəyyən edilmişdi. ABŞ rəhbərliyinin bu cür strategiyası terrorizmlə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığın təsirini məhdud səviyyəyə endirdi.

Buş iqtidarı terrorla mübarizəni konkret olaraq terror təşkilatının maliyyə gücünü, canlı qüvvəsini, əlaqələrini və ayrı-ayrı ölkələrdən aldığı dəstəyini yox etmək üzərində qurdu və bu istiqamətdə genişmiqyaslı əməliyyatlara başladı. Bəzilərinin fikrincə, bu strategiya zorakılığı terroristlərlə ünsiyyət vasitəsinə çevirdi. Digər tərəfdən, terroristlərə qarşı güc tətbiq etmək xaricindəki bütün mübarizə metodları zəiflik kimi qələmə verildi. Bu cür düşüncələr Obamanın seçkiabağı çıxışlarının birində söylədiyi “terrorla mübarizədə daha çox dialoq və əməkdaşlıq” ifadəsini bir zəiflik əlaməti və terroristləri cəsarətləndirmə kimi qiymətləndirildilər. Buş rəhbərliyinin bu qütbləşmə strategiyası qısa müddət üçün təsirli bəyanat və hərəkət tərzini kimi qəbul edilsə də, eyni zamanda terroristlərin güclənməsinə zəmin yaratdı [1].

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Rusiyada milli və beynəlxalq təhlükəsizlik sahəsində dərin elmi araşdırmalar aparılmağa başladı. Rusiya Federasiyasının (RF) milli təhlükəsizliyinin təmin olunması dedikdə, dövlətin təhlükəsizliyinə olan hədələrin aşkar edilməsi, qarşısının alınması və ölkənin milli mənafeələrinin müdafiəsinin zəruri şərti kimi bu hədələrin aradan qaldırılması sahəsində dövlət və ictimai institutların, həmçinin Rusiya vətəndaşlarının məqsədyönlü fəaliyyəti başa düşülür. Bu fəaliyyət RF-nin milli təhlükəsizliyinin təmin olunması siyasəti ilə müəyyən olunur.

Ölkənin milli təhlükəsizliyinin təmin olunması – nəinki dövlətin, bütövlükdə cəmiyyətin və hər bir vətəndaşın milli mənafeələrinin qorunmasına, onların praktik reallaşdırılmasına yönəlmiş fəaliyyətdir. Milli təhlükəsizliyin təmin olunması siyasəti ölkənin milli mənafeələrinin qorunması üzrə məqsədlərin müəyyənləşdirilməsi və prinsiplial vəzifələrin irəli sürülməsi və bu məqsədlərin həyata keçirilməsi formaları, metodları və üsullarının hazırlanması sahəsində ölkənin siyasi rəhbərliyinin fəaliyyətidir.

Rusiyanın milli təhlükəsizlik siyasətinin əsas istiqamətləri şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin həyatı vacib mənafeələri, bu mənafeələr üçün mövcud olan daxili və xarici hədələrin qarşısının alınmasında səmərəli vasitələrin müəyyənləşdirilməsi və istifadəsi zərurəti ilə müəyyən olunur. Dövlətin milli təhlükəsizlik siyasətinin səmərəli həyata keçirilməsi məqsədilə müvafiq federal məqsəd proqramları hazırlanır və bunların çərçivəsində milli təhlükəsizliyin təmin olunması siyasətinin başlıca vəzifələri müəyyənləşdirilir və həll edilir. RF-nin milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasının əsas məqsədi bütün təhlükəsizlik obyektlərinin həyatı vacib mənafeələrinin qorunması üçün zəruri şəraitin yaranmasıdır. Bu zaman dövlətin inkişafı üçün əlverişli şərait formalaşdırılmalı və beynəlxalq hüquq subyektini kimi RF-nin rolunun və əhəmiyyətinin zəiflədilməsinin qarşısı alınmalıdır.

Qeyd olunan məqsəd bir sıra vəzifələrin həll edilməsi yolu ilə əldə olunur. RF-nin milli təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- RF-nin milli təhlükəsizliyinə olan daxili və xarici hədələrin vaxtında proqnozlaşdırılması və aşkar edilməsi;
- daxili və xarici hədələrin qarşısının alınması və neytrallaşdırılması üzrə operativ və uzunmüddətli tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- RF-nin suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün, onun sərhəd məkanının təhlükəsizliyinin təmin olunması;
- Rusiya ərazisində insan və vətəndaşın şəxsi təhlükəsizliyinin, onun konstitusiyon hüquq və azadlıqlarının təmin olunması;
- Dövlətin hərbi potensialının gücləndirilməsi və kifayət qədər yüksək səviyyədə saxlanılması;
- kütləvi qırğın silahlarının yayılmaması rejiminin möhkəmləndirilməsi;
- xarici dövlətlərin RF əleyhinə kəşfiyyat və təxribat fəaliyyətlərinin aşkar edilməsi və qarşısının alınması üzrə səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- şəxsiyyətin və cəmiyyətin təhlükəsizliyinin qarantı kimi dövlətin rolunun gücləndirilməsi. Bunun üçün zəruri hüquqi bazanın və həyata keçirilmə mexanizminin yaradılması;
- qarşılıqlı faydalı beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi (ilk növbədə BMT üzvü olan dövlətlərlə);
- MDB iştirakçısı olan dövlətlərin sərhəd məkanının təhlükəsizliyinin təmin olunması üzrə kollektiv tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Rusiya xüsusi xidmət orqanları tərəfindən 2020-ci ilə kimi ölkələr üzrə fəaliyyət planı təsdiqlənmişdir. Bu fəaliyyət planı 2009-cu ilin planında qəbul edilən təhlükəsizlik konsepsiyasında əksini tapmışdır [5].

Müasir milli təhlükəsizlik doktrinalarından başqalarına da müraciət etmək mümkündür. Fəqət əsas məqsəd ondan ibarətdir ki, milli təhlükəsizlik strategiyalarının timsalında onların bazisləri öyrənilsin. Onlar öyrənildikdən sonra isə tətbiq edilə bilərlər.

ƏDƏBİYYAT:

1. ABŞ global terrorla mübarizədə strategiyasını müəyyənləşdirə biləcəkmi? “Zaman” qazeti 15 fevral 2010
2. Namazov E. "Ev"də qayda yaratmasan, çöldən qoruna bilməyəcəksən “Demokratiya” jurnalı yay 2004 №6
3. Tahirov M. İNKİŞAF ETMƏKDƏ OLAN ÖLKƏLƏRİN BƏZİ MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİK PROBLEMLƏRİ (“Qanun” №1(129) İctimai – siyasi, elmi hüquq jurnalı 2005 səh. 17
4. http://www.mezun.com/icerik/columnists/mezun_columnists/articles.cfm?COLUMNISTID=1467&ARTICLE=325
5. Rusiyanın yeni milli təhlükəsizlik konsepsiyası: siyasi proqnozlar, yoxsa Kremlin planları? <http://az.apa.az/news.php?id=146096>

ВЕЛИЕВ ЭЛЬХАН
аспирант кафедры
«Международных отношений»
Бакинского Государственного
Университета
E-mail: e.valiyev@mail.ru

ВЕЛИКИЕ ДЕРЖАВЫ И ИХ КОНЦЕПЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ США И РОССИИ)

Статья затрагивает формирование концепций национальной безопасности крупных держав. За основу как пример приводятся США и РФ. Анализируется и дается их подход к формированию концепций национальной безопасности. В конце статьи приводится итог и конкретная цель. За последние годы в мире произошли определенные позитивные геополитические изменения, достигнуты важные результаты в процессе разоружения (в их числе подписанный Россией и США очередной договор об ограничении стратегических наступательных вооружений). К сожалению, несмотря на эти успехи, мир не стал более стабильным и безопасным.

VALIYEV ELKHAN
Post-graduate of
Baku State University,
International Relations Department
E-mail: e.valiyev@mail.ru

THE GREAT POWERS AND THEIR CONCEPTS OF NATIONAL SECURITY (THE EXAMPLE OF THE UNITED STATES AND RUSSIA)

The article deals with the formation of concepts of national security of major powers. Basis for both examples are the U.S. and Russia. Analyzed and given their approach to the formation of concepts of national security. At the end of the article is total and specific goal. In recent years the world has undergone some positive geopolitical changes, achieved important results in the disarmament process (including the U.S. and Russia signed another agreement on the Limitation of Strategic Offensive Arms). Unfortunately, despite these successes, the world has not become more stable and secure.

Rəyçilər: t.e.d. Z. Həsənəliyev, t.e.d. İ. Zeynalov

Bakı Dövlət Universitetinin "Beynəlxalq münasibətlər" kafedrasının 15 sentyabr 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (protokol №1)